

Barbara Budyńska
Małgorzata Jezierska
Biblioteka Narodowa Instytut Książki i Czytelnictwa

Polityka biblioteczna i finansowanie bibliotek publicznych w Polsce

Streszczenie: Autorki przybliżają czytelnikom problematykę finansowania polskich instytucji kultury, najnowsze przepisy prawne oraz towarzyszące im praktyki administracyjne. Przetaczają informacje o planach strategicznych resortu kultury i programach ważnych dla bibliotek. Diagnozują jak przebiega proces finansowania na poziomie samorządów, na które spadło wiele obowiązków związanych z finansowaniem bibliotek. W tekście pojawiają się także w celach porównawczych statystyki, które ukazują zmiany, jakie zachodziły w polityce finansowej państwa.

Słowa kluczowe: finansowanie bibliotek, polska polityka biblioteczna

Polityka kulturalna

Polityka państwa wobec instytucji kultury jest fragmentem polityki społecznej, publicznej. Często postrzegana jest głównie przez pryzmat działalności jego organów, podczas gdy na jej kształt składa się celowa i zorganizowana działalność państwa, organów samorządu terytorialnego oraz organizacji społecznych. Polityka kulturalna może mieć zatem wymiar lokalny, regionalny oraz ogólnopaństwowy, a jej podstawową zasadą jest subsydiarność (pomocniczość)¹. Oprócz regulacji krajowych instytucje kultury wspomagane są przez instrumenty międzynarodowe, a od momentu akcesji Polski w struktury unijne.

Cezura 1989 r. ma podstawowe znaczenie w Polsce dla polityki społecznej, bo wraz ze zmianami ustrojowymi kraju — centralizacja zarządzania państwem została zastąpiona decentralizacją, wprowadzeniem ustroju samorządowego, wolnym rynkiem — zmieniły się także zasady zarządzania instytucjami kultury na poziomie gminnym (w tym bibliotekami gminnymi). *Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym*² oraz tzw. ustawa kompetencyjna³ były podstawą komunalizacji dotychczasowej własności państwowej — instytucje kultury (szczególnie ośrodki kultury i biblioteki publiczne) przekazano samorządom gminnym (miejskim, miejsko-wiejskim, wiejskim), które stały się ich bezpośrednimi organizatorami powołującymi je, zarządzającymi i samodzielnie finansującymi. Wówczas w gestii państwa nadal pozostawały instytucje stopnia wojewódzkiego i narodowe. W obszarze bibliotecznym, zredukowano nadrzędną rolę Ministerstwa Kultury w zarządzaniu bibliotekami publicznymi oraz wojewódzkich bibliotek publicznych wobec bibliotek gminnych⁴.

¹KIELISZEWSKI P., POPRAWSKI M., LANDSBERG P., GOGOŁEK P. Projekt przekształceń instytucji upowszechniania kultury w Polsce. W: *Instytucje upowszechniania kultury w XXI wieku. Przeżytek czy nowa jakość?*, Poznań 2009.

²Dz.U. nr 16, poz. 95.

³*Ustawa z dnia 17 maja 1990 r. o podziale zadań i kompetencji określających w ustawach szczegółowych pomiędzy organy gminy a organy administracji rządowej oraz o zmianie niektórych ustaw* (Dz.U. nr 34, poz. 198).

⁴CZAJKA S. Biblioteki publiczne w służbie społeczności lokalnej. Potrzeba wymiany informacji i doświadczeń. *Bibliotekarz* 1991, nr 10, s. 4.

Kolejny etap reform objął pełne usamorządowanie instytucji kultury. Od roku 1999 do samorządowych instytucji gminnych dołączyły wojewódzkie oraz reaktywowano instytucje powiatowe, np. biblioteki powiatowe. Podstawy prawne dla tych zmian dały ustawy o samorządzie powiatowym, samorządzie województwa oraz tzw. II ustawa kompetencyjna⁵. W działalności samorządu terytorialnego upatrywano szansę na rozwój kultury oraz kreowanie jej zgodnie z potrzebami społecznymi, lokalnymi. Państwo, władze centralne, miały przede wszystkim stwarzać warunki do realizacji celów polityki społecznej (także w obszarze kultury), korzystając między innymi z instrumentów i metod finansowania pośredniego. Głównymi realizatorami polityki społecznej stały się przede wszystkim samorządy lokalne i organizacje społeczne.

Wraz z wprowadzaniem reform ustrojowych zachodziły zmiany w sektorze kultury które, wbrew oczekiwaniom, nie były właściwie przygotowane. Wywołało to „barierę mijających się kompetencji”, nieumiejętność współfinansowania instytucji kultury, zarówno z budżetu centralnego, jak i regionalnego i lokalnego. Jednym z powodów kryzysu była i jest bariera Polski resortowej.

Aktem prawnym, który w dziedzinie kultury wprowadził nowe zasady w życie, była uchwalona w 1991 r. *Ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej*⁶. W myśl jej zapisów możliwe stało się prowadzenie działalności kulturalnej oraz ubieganie się o dotacje z budżetu państwa na realizację zadań państwowych przez osoby prawne, fizyczne oraz jednostki nieposiadające osobowości prawnej. W zapisach ustawy wprowadzono rozróżnienie publicznych instytucji kultury na państwowe i komunalne, wyróżniając wśród tych pierwszych grupę instytucji o szczególnym znaczeniu dla kultury narodowej (podległych ministrowi kultury). Jednocześnie publiczne instytucje kultury uzyskały swobodę pozyskiwania środków na działalność, zarówno od osób prawnych, jak i fizycznych.

Polityka biblioteczna

Nie da się w pełni dostosowywać usług bibliotecznych do szybko zmieniających się w świecie współczesnym potrzeb społecznych bez zaangażowania państwa, skutecznej polityki bibliotecznej i adekwatnego do niej finansowania. W tych krajach, gdzie państwo stawia na edukację oraz rozwój nowych technologii, jako warunków szybkiego rozwoju nowoczesnej gospodarki, tworzone programy i strategie rozwoju usług bibliotecznych i informacyjnych, ich finansowanie umożliwiają skoordynowaną realizację działań. W konsekwencji w państwach rozwiniętych obserwujemy podejmowanie różnorodnych inicjatyw i działań obejmujących tworzenie i modyfikowanie np. agencji rządowych, komitetów doradczych, programów i strategii rozwojowych itp. (np. Dania, Norwegia), przy czym nie zapomina się o ustanowieniu w budżetach rządowych niezbędnych środków.

Polityka biblioteczna powinna być zorientowana przede wszystkim na:

⁵ *Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa* (Dz.U. nr 91, poz. 577), *Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym* (Dz.U. nr 91 poz. 578), *Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o zmianie niektórych ustaw określających kompetencje organów administracji publicznej – w związku z reformą ustrojową państwa* (DzU nr 106, poz. 668).

⁶ DZ.U. nr 114, poz. 493, z późn. zm.

- rozwój bibliotek jako instytucji, tworzenie w każdej bibliotece optymalnych warunków, umożliwiających realizację przypisanych jej zadań;
- funkcjonowanie sieci bibliotecznej (sieci bibliotecznych), umożliwiającej (umożliwiających) współpracę w obszarze regionalnym i ogólnokrajowym, ale także lokalnym;
- tworzenie ram i płaszczyzn współpracy bibliotek m.in. współdziałanie w zakresie kształcenia kadr bibliotecznych, uzupełnianie zbiorów, przepływie informacji,
- racjonalne wykorzystanie środków społecznych.

Kto odpowiada za politykę biblioteczną w Polsce?

Obecnie wśród podmiotów programujących i realizujących politykę kulturalną w skali ogólnopolskiej, regionalnej, lokalnej należy wymienić:

1. resort kultury — przygotowuje programy operacyjne, proponuje i wprowadza zmiany legislacyjne oraz inne działania stymulujące lub wspierające rozwój instytucji kultury, właściwą realizację różnych zadań w zakresie edukacji kulturalnej i upowszechniania kultury odpowiadającą na aktualne potrzeby społeczne;
2. samorządy wojewódzkie — prowadzą politykę regionalną, tworzą strategię (politykę) kulturalną w oparciu o potencjał i zasoby regionu, tworzą partnerstwo z resortem kultury;
3. samorządy lokalne — decydują o funkcjonowaniu instytucji odpowiadających na potrzeby społeczności lokalnych; realizacja polityki kulturalnej w gminie jest elementem szeroko rozumianej polityki społecznej (np. wyrównywania szans).

Pośrednio na kształt polityki bibliotecznej ma wpływ środowisko bibliotekarskie, animatorzy kultury i zarządzający instytucjami upowszechniania kultury; organizacje pozarządowe (np. SBP) oraz niesformalizowane grupy społeczne działające w obszarze edukacji kulturalnej i upowszechniania kultury (np. inicjatywy Obywateli Kultury).

Choć na ogół mamy orientację w przepisach regulujących sprawę bibliotekarstwa publicznego, warto przypomnieć te, które ustanawiają zadania i kompetencje podmiotów, mających w gestii obszar polityki bibliotecznej. Sprawy polityki bibliotecznej w Polsce regulują dwa akty prawne:

- - *Ustawa z dnia 8 sierpnia 1996 roku o Radzie Ministrów (organizacji i trybie pracy Rady Ministrów oraz o zakresie działania ministrów)*⁷;
- - *Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej*⁸.

W pierwszym zapisano, że członek Rady Ministrów uczestniczy [...] w ustalaniu polityki państwa, ponosząc za treść i realizację działań Rządu odpowiedzialność (art. 7 ust. 1); jest obowiązany do inicjowania i opracowywania w zakresie swego działania, polityki rządu, przedkładania inicjatyw i odpowiednich projektów aktów normatywnych na posiedzenia Rady Ministrów (art. 7 ust. 2); realizuje politykę ustaloną przez Radę Ministrów.

⁷ Tekst jednolity Dz.U. 2003, nr 24, poz. 199.

⁸ Dz.U. 1997, nr 141 poz. 943, z późn. zm.

Z kolei w ustawie o działach administracji rządowej zapisano, że: „Dział kultura obejmuje sprawy działalności kulturalnej, w tym mecenatu państwowego nad działalnością kulturalną, w szczególności w zakresie: [...] wydawnictw, księgarstwa, bibliotek i czytelnictwa [...] edukacji kulturalnej” (art. 14 ust. 1).

Jak wynika z ustaleń ustawodawcy, politykę biblioteczną ustanawia Rada Ministrów, a jej projektodawcą i wykonawcą jest Minister Kultury. Rada Ministrów odpowiada zatem, czy polityka biblieczna jest, czy nie jest ustanawiana, a Minister Kultury⁹ za to, czy ją proponuje, jaka jest treść i jakość propozycji, odpowiada za ich realizację.

Przepisy ustaw szczegółowych ustanawiają zasady i procedury organizacji i funkcjonowania bibliotekarstwa publicznego. Nie obejmują one wprawdzie całego obszaru związanego z pojęciem polityki bibliecznej, ale tworzą ramy funkcjonowania bibliotek:

- *Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach*¹⁰,
- *Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej*¹¹,
- oraz uchwalona ostatnio *Ustawa z dnia 31 sierpnia 2011 r. o zmianie ustaw o organizowaniu i prowadzeniu kulturalnej oraz niektórych innych ustaw*¹².

Rola Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w kształtowaniu polityki bibliecznej

Według Regulaminu Organizacyjnego Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego¹³ do zadań ogólnych jego departamentów należy:

- 1) praca na rzecz ochrony dziedzictwa kulturalnego, realizacja mecenatu państwa nad kulturą oraz jej promocja;
- 2) inicjowanie, prowadzenie lub nadzorowanie programów realizujących politykę kulturalną państwa, w tym Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020 (...).

Te ogólne zadania przypisane są m.in. Departamentowi Mecenatu Państwa, który kontynuuje pracę departamentów, zajmujących się w latach przeszłych sprawami bibliotek (np. Departamentu Książki, Departamentu Dziedzictwa Narodowego).

Do zadań własnych Departamentu Mecenatu Państwa należy m.in., w zakresie funkcjonowania bibliotek:

- 1) realizacja zadań ministra w obszarze mecenatu państwa w zakresie kultury i dziedzictwa narodowego, w tym wspieranie rozwoju kultury, w szczególności poprzez opiekę i ratowanie zagrożonych polskich zasobów bibliecznych;
- 2) wspieranie aktywności kulturalnej, w szczególności poprzez:

⁹ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 16 listopada 2007 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (Dz.U. nr 216, poz. 1594).

¹⁰ Dz.U. 1997, nr 85, poz. 539, z późn. zm.

¹¹ Dz.U. 1991 Nr 114 poz. 493 z późn. zm.

¹² Dz.U. nr 207, poz. 1230.

¹³ Zał. do Zarządzenia nr 25 Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 24 września 2010 r.

- a) prowadzenie i koordynację problematyki związanej z działalnością bibliotek publicznych, w tym współpraca z Krajową Radą Biblioteczną oraz innymi podmiotami reprezentującymi środowiska bibliotekarzy i czytelników w działaniach na rzecz rozwoju bibliotek i popularyzacji czytelnictwa,
- b) ustalanie zasad dotyczących wymagań kwalifikacyjnych kadry bibliotekarskiej oraz wspieranie jej doskonalenia zawodowego,
- c) prowadzenie postępowania administracyjnego w sprawach o uznanie nabytych w państwach członkowskich Unii Europejskiej, kwalifikacji do wykonywania zawodów bibliotekarskich oraz kwalifikacji do wykonywania zawodu animatora kultury,
- d) współpracę z jednostkami samorządu.

Na stronie internetowej MKiDN w dziale „Polityka wewnętrzna i zagraniczna” zamieszczone są strategiczne dokumenty MKiDN¹⁴.

Finansowanie bibliotek ze środków publicznych¹⁵

Sposób finansowania oraz struktura wydatków na kulturę w sektorze budżetowym (państwowym i samorządowym), w tym bibliotek wynika z podziału środków publicznych oraz zadań między państwem a jednostkami samorządu terytorialnego¹⁶. Cały okres usamorzędowania bibliotek publicznych to czas dostosowywania mechanizmów ich finansowania do charakteru, i specyfiki funkcjonowania wynikających z wycofania się państwa z ochrony i regulacji różnych sfer życia społecznego oraz zmieniającego się otoczenia prawnego.

Na początku transformacji środki na dofinansowanie kultury z budżetów samorządowych dorównywały środkom z budżetu państwa, a od roku 1996 udział samorządów w łącznych środkach przeznaczanych na finansowanie kultury jest coraz większy, samorządy przejęły bowiem większość publicznych instytucji kultury. Środki publiczne na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego to przede wszystkim pieniądze samorządowe. W roku 2010 stanowiły one ponad 80% (83,4%) ogółu wydatków na kulturę w Polsce, pozostałe 16,6% pochodziły z budżetu państwa.

Na początku lat 90. w budżecie państwa udział środków na kulturę osiągał wartość ok. 1%¹⁷, w roku 2010 — 0,53%. Środki wydatkowane przez samorządy na kulturę w ich budżetach to 3,9%. W roku 2010 średnio na 1 mieszkańca z budżetu państwa na kulturę wydano mniej niż rok wcześniej - 37,9 zł (w 2009 r. — 41,73 zł), w samorządach wydatki te wzrosły do 183,5 zł (w roku 2009 — 166,6 zł).

¹⁴ Narodowa Strategia Rozwoju Kultury; Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020; Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego.

¹⁵ Na podstawie danych GUS za 2010 r.: *Wydatki na kulturę w 2010 r.* (notatka informacyjna) [on-line], Warszawa: Główny Urząd Statystyczny [dostęp 19.11.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://www.stat.gov.pl/gus/5840_12028_PLK_HTML.htm.

¹⁶ Zadania samorządów, także w zakresie kultury określone zostały w ustawach samorządowych (o samorządzie terytorialnym, powiatowym, województwa), a także tzw. ustawach kompetencyjnych.

¹⁷ W latach 1991-2009 wynosiły odpowiednio: 1,01%, 0,81%, 0,76%, 0,75%, 0,77%, 0,76%, 0,82%, 0,82%, 0,45%, 0,42%, 0,54%, 0,44%, 0,47%, 0,54%, 0,50%, 0,50%, 0,52%, 0,53, 0,53%.

Wśród samorządów, gminy ponoszą największy udział w wydatkach na kulturę, w roku 2010 — 44,1% wydatków samorządów terytorialnych na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego), następnie miasta na prawach powiatu — 35,4%, wydatki województw — do 18,5%, najmniej na kulturę przeznaczają powiaty — w roku 2010 — 1,9%.

Budżet państwa w roku 2010, z ogółu swoich wydatków, przeznaczył mniejszą kwotę na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego w stosunku do roku poprzedniego o 9,1%. Jednostki samorządów terytorialnych zwiększyły wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego o 10,3% w porównaniu z rokiem 2009. Mimo tego wzrostu udział procentowy środków przeznaczanych na biblioteki w wydatkach samorządów na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego ogółem maleje. W roku 2010. środki wydatkowane na biblioteki wynosiły 16,4% kwot przeznaczonych przez samorzady na kulturę. Podobnie sytuacja kształtowała się w budżecie państwa, udział procentowy wydatków na biblioteki obniżał się i w roku 2010 wyniósł — 6,5%.

Najwyższy udział w wydatkach samorządów na kulturę mają domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby (w roku 2010 — 31,8%). Priorytetem w budżecie państwa na kulturę są także muzea (22,7% wszystkich wydatków na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego), na kolejnym miejscu znalazły się centra kultury i sztuki — 14,2%, następnie — teatry (2010 r. — 10,6%) oraz ochrona i konserwacja zabytków — 9,0%. Mniej niż na biblioteki z budżetu państwa przeznaczono środki tylko na filharmonie, orkiestry i chóry (3,3%).

Przejawem polityki bibliotecznej Ministra Kultury w wymiarze strategicznym i finansowym jest Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013. Dla jej sformułowania przeprowadzona została wnikliwa diagnoza prawna, ekonomiczna, instytucjonalna i organizacyjna sfery kultury, która wskazała duży niedowład ekonomiczny i organizacyjny w wielu obszarach kultury i wyznaczyła te dziedziny, które wymagają wsparcia, bardziej niż inne działania państwa. Na tej podstawie, biorąc pod uwagę możliwości finansowe budżetu państwa oraz fundusze UE dostępne dla Polski, wyodrębniono pięć strategicznych obszarów kultury, dla których sformułowano Narodowe Programy Kultury, będące podstawowymi narzędziami wdrażania strategii:

- NPK „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Narodowego”,
- NPK Wspierania Debiutów i Rozwoju Szkół Artystycznych "Maestria",
- NPK Rozwój Instytucji Artystycznych,
- **NPK Promocja Czytelnictwa i Rozwój Sektora Książki**
- NPK Znaki Czasu

Najważniejsze sformułowania dla bibliotek publicznych zawierają się w NPK Promocja Czytelnictwa i Rozwój Sektora Książki, w którym określono cel strategiczny, instrumenty realizacji, plan finansowy oraz wyznaczono instytucje odpowiedzialne za ich zarządzanie.

Najkorzystniejszą zmianą ostatniej dekady było wprowadzenie celowych dotacji na zakup nowych wydawnictw. Jest to program przeznaczony wyłącznie dla bibliotek publicznych, realizowany od 2005 r., od 2010 r. jako program własny Biblioteki Narodowej. Celem programu jest stymulowanie czytelnictwa poprzez wzbogacanie i odnawianie zbiorów bibliotek publicznych, zwłaszcza funkcjonujących w gminach wiej-

skich i położonych w najuboższych regionach kraju. Trzeba jednak podkreślić, iż dofinansowanie zakupu książek do bibliotek publicznych z budżetu państwa rozpoczęło w połowie lat 90. Kwota dotacji zmieniała się, ale jej wielkość w latach 2005–2008 pozwalała mieć nadzieję, że zasoby bibliotek publicznych zostaną znacznie odnowione. Jednak w latach 2009–2010 dotację zmniejszono o 2/3 w stosunku do 2005 r. Biblioteki publiczne ponownie pozbawione zostały znacznych środków i oddaliła się nadzieja na ich wyposażenie w zbiory, które byłyby porównywalne (choć tylko liczebnie) ze zbiorami bibliotek, np. skandynawskich. W roku bieżącym kwota dotacji na zakup nowości została zwiększona do 15 mln zł, podjęto także starania o coroczne podwyższanie kwoty dotacji. Można więc oczekiwać pozytywnych trendów w kształtowaniu zbiorów bibliotecznych. W 2005 r. (początku programu) w ogólnej kwocie wydatkowanej na książki oraz zbiory specjalne fundusze samorządowe stanowiły 58,3%, ministerialne 41,7%; w 2010 r. struktura źródeł zakupu przedstawia się odpowiednio: 84,1 i 15,9%.

Na 2012 r. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego ogłosił: *Wydarzenia artystyczne*: Muzyka, Teatr i taniec, Sztuki wizualne, Film, Promocja kultury polskiej za granicą; *Kolekcje*: Narodowe kolekcje sztuki współczesnej; Regionalne kolekcje sztuki współczesnej; *Promocja literatury i czytelnictwa*: Literatura, Promocja czytelnictwa, Czasopisma; *Edukacja kulturalna i diagnoza kultury*: Edukacja kulturalna, Edukacja artystyczna, Obserwatorium kultury; *Dziedzictwo kulturowe*: Ochrona zabytków, Wspieranie działań muzealnych, Kultura ludowa, Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą, Ochrona zabytków archeologicznych; *Rozwój infrastruktury kultury*: Infrastruktura kultury, Infrastruktura szkolnictwa artystycznego, Infrastruktura domów kultury; *Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego*.

Bibliografia

1. ILCZUK, D. *Polityka kulturalna w społeczeństwie obywatelskim*. Kraków: Narodowe Centrum Kultury: Wydaw. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2002. ISBN 83-233-1586-8.
2. ILCZUK, D., MISIĄG, W. *Finansowanie i organizacja kultury w gospodarce rynkowej*. Gdańsk: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, 2003. ISBN 83-89443-01-5.
3. SÓJKA, J i in. (red.). *Instytucje kultury w czasach kryzysu*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe, 2009. ISBN 978-83-61320-73-9.
4. SÓJKA, J i in. (red.). *Instytucje upowszechniania kultury w XXI wieku. Przeżytek czy nowa jakość?* Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe, 2009. ISBN 978-83-61320-48-7.
5. KIELISZEWSKI, P. Polityka kulturalna w społeczeństwie obywatelskim. *Kultura Współczesna* 2008, nr 1 (55), s. 149-163. ISSN 1230-4808.
6. SZOMBURG, J. (red.). *Kultura i przemysły kultury szansą rozwojową dla Polski*. Gdańsk: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, 2002. ISBN 83-917425-0-4.
7. KOSTYRKO, T., CZERWIŃSKI, M. (red.). *Kultura polska w dekadzie przemian*. Warszawa: Instytut Kultury, 1999. ISBN 83-85323-87-2.
8. KOSTYRKO, T. (red.). *Kultura polska 1989-1997. Raport*. Warszawa: Instytut Kultury, 1997. ISBN 83-85323-60-0.
9. *Mecenat pełnowymiarowy. Polityka kulturalna państwa 2005-2007*. Warszawa: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, 2007.
10. HONKA, N. (red.) *Polityka kulturalna jako czynnik promocji i rozwoju regionu (na wybranych przykładach organizacji i instytucji użyteczności publicznej)*. Łubowice: Górnośląskie Centrum Kultury i Spotkań im. J. v. Eichendorffa: Editio Silesia, 2009. ISBN 978-83-918483-3-3.
11. *Polityka kulturalna państwa: założenia*. Warszawa: Ministerstwo Kultury i Sztuki, 1993.
12. PRAWELSKA-SKRZYPEK, G. *Polityka kulturalna polskich samorządów. Wybrane zagadnienia*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2003. ISBN 83-233-1700-3.

13. WOJCIECHOWSKI, J. S. *Kultura i polityki*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2004. ISBN 83-233-1833-6.
14. KOSTECKI, J. (red.). *Z dziejów mecenatu kulturalnego w Polsce*. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1999. ISBN 83-7009-376-0.